

IJTIMOYIY JARAYONLAR VA SPORT FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISHDA SOTSIOLOGIYANING AHAMIYATI

Niyazova Olga Yurevna

Berdaq nomidagi Qdu

Jismoniy Madaniyati nazaryasi va metodikasi kafedrası Docenti.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18618299>

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada sport sotsiologiyasining nazariy-metodologik asoslari, sportning jamiyatdagi ijtimoiy vazifalari, sport va ijtimoiy institutlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar, professional va ommaviy sportning sotsiologik jihatlari, gender, yoshlar, ommaviy axborot vositalari, iqtisodiyot va siyosat bilan bog'liqligi keng yoritilgan. Shuningdek, sport faoliyatining ijtimoiylashuv jarayoniga ta'siri, sog'lom turmush tarzini shakllantirishdagi o'rni hamda zamonaviy jamiyatda sport sotsiologiyasining dolzarb muammolari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: sport sotsiologiyasi, jamiyat, ijtimoiy institut, ijtimoiylashuv, ommaviy sport, professional sport.

Kirish

Sport sotsiologiyasi – sport faoliyati va jamiyat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni, sportning ijtimoiy funktsiyalari va jamiyat hayotiga ta'sirini o'rganadigan ilmiy yo'nalishdir. U XX asrning ikkinchi yarmida mustaqil fan sifatida shakllangan bo'lib, dastlab jismoniy tarbiya va pedagogika sohasida o'rganilgan, keyinchalik uning ijtimoiy jihatlari alohida tadqiqot obyekti sifatida e'tiborga olingan.

- **Predmet:** sport faoliyatining ijtimoiy mohiyati, jamiyatdagi roli va ijtimoiy oqibatlarini.
- **Ob'ekt:** sport tizimi, sportchilar, murabbiylar, muxlislar, sport tashkilotlari va sport bilan bog'liq ijtimoiy guruhlar. Sport sotsiologiyasining nazariy asoslari bir nechta yondashuvga asoslanadi:

1. **Ijtimoiy funksionalizm:** sport jamiyatning barqaror ishlashini ta'minlovchi ijtimoiy institut sifatida ko'riladi. Bu yondashuvga ko'ra, sport orqali ijtimoiy integratsiya, tarbiya, sog'lomlashtirish va rekreatsion ehtiyojlar qondiriladi.

2. **Ijtimoiy konstruksionizm:** sport ijtimoiy hodisa sifatida jamiyat tomonidan shakllantiriladi. Sport qoidalari, normativlar va qadriyatlar doimiy ravishda jamiyat bilan o'zaro ta'sirda o'zgaradi.

3. **Taniqli va tanqidiy yondashuvlar:** sportning ijtimoiy tenglik, gender, yoshlar tarbiyasi va iqtisodiy jarayonlarga ta'siri o'rganiladi. Shu bilan birga, sportdagi ijtimoiy nohaqlik, tijoratlashuv, doping va boshqa muammolarni tahlil qilish imkonini beradi.

4. **Shaxs va jamiyat o'rtasidagi aloqalar:** sport orqali shaxs jamoaga moslashadi, ijtimoiy rollar va qadriyatlarni o'rganadi, raqobatbardosh va mas'uliyatli xulq-atvorni shakllantiradi. quyidagi metodlardan foydalanadi:

- **Empirik tadqiqotlar:** so'rovnomalar, intervyular, kuzatuvlar.
- **Statistik tahlil:** sportdagi ijtimoiy jarayonlarni miqdoriy baholash.

Nazariy tahlil: ijtimoiy nazariyalar orqali sport hodisalarini izohlash.

Zamonaviy jamiyatda sport faqatgina jismoniy faollik yoki musobaqaviy faoliyat sifatida emas, balki muhim ijtimoiy hodisa sifatida namoyon bo'lmoqda. Sport insonlarning turmush tarzi, madaniyati, qadriyatlari va ijtimoiy munosabatlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Shu bois sportni sotsiologik nuqtai nazardan o'rganish dolzarb ahamiyat kasb etadi.

Sport sotsiologiyasi jamiyat va sport o'rtasidagi murakkab aloqalarni, sport faoliyatining ijtimoiy oqibatlarini hamda sport orqali ijtimoiy integratsiya va differensiasiya jarayonlarini tahlil qiladi. Sport sotsiologiyasi XX asrning ikkinchi yarmida mustaqil ilmiy yo'nalish sifatida shakllandi. Dastlab sport pedagogika va jismoniy tarbiya doirasida o'rganilgan bo'lsa, keyinchalik uning ijtimoiy jihatlari alohida tadqiqot ob'ektiga aylandi. Sport sotsiologiyasining predmeti sport faoliyatining ijtimoiy mohiyati, jamiyatdagi vazifalari va ijtimoiy munosabatlarga ta'siridir. Uning ob'ekti esa sport tizimi, sportchilar, muxlislar, sport tashkilotlari va sport bilan bog'liq ijtimoiy guruhlardir.

Sport sotsiologiyasining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat: sportning jamiyatdagi rolini aniqlash, sport faoliyatining ijtimoiy samaradorligini baholash, sport orqali ijtimoiylashuv jarayonlarini o'rganish hamda sport siyosatini ilmiy asoslash. Sport jamiyatning ajralmas qismi bo'lib, u ijtimoiy tuzilma va madaniyat bilan uzviy bog'liqdir. Jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar sport rivojiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Sportning asosiy ijtimoiy funksiyalariga sog'lomlashtirish, tarbiyaviy, kommunikativ, integrativ va rekreatsion funksiyalar kiradi. Ushbu funksiyalar orqali sport jamiyat barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. Sport ta'lim, oila, davlat va ommaviy axborot vositalari kabi ijtimoiy institutlar bilan chambarchas bog'langan. Bu institutlar sport faoliyatining tashkil etilishi va rivojlanishiga muhim ta'sir ko'rsatadi.

Sport insonni ijtimoiy hayotga tayyorlashda muhim vosita hisoblanadi. Sport orqali shaxsda jamoaviylik, intizom, mas'uliyat va raqobatbardoshlik sifatleri shakllanadi. Yoshlar orasida sport bilan shug'ullanish ijtimoiy muammolarni kamaytirish, sog'lom turmush tarzini targ'ib etish va bo'sh vaqtni mazmunli tashkil etishda muhim ahamiyatga ega. Sport faoliyatida sportchi, murabbiy, hakam va muxlis kabi ijtimoiy rollar mavjud bo'lib, ular o'ziga xos ijtimoiy xulq-atvor me'yorlariga ega. Professional sport yuqori natijalarga yo'naltirilgan bo'lsa, ommaviy sport aholining keng qatlamlarini qamrab oladi. Professional sportda tijoratlashuv, doping, sportchilarning ijtimoiy himoyasi kabi muammolar mavjud.

Ommaviy sport sog'lom turmush tarzini shakllantirishda muhim omil bo'lib, jamiyat salomatligini mustahkamlashga xizmat qiladi. Sport madaniyatning tarkibiy qismi bo'lib, ommaviy axborot vositalari orqali keng targ'ib qilinadi. Sport musobaqalari ommaviy madaniyat mahsulotiga aylanib, jamiyat qadriyatlariga ta'sir ko'rsatadi. OAV sportchilarning ijtimoiy imijini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Globalizatsiya, raqamli texnologiyalar va migratsiya jarayonlari sport sotsiologiyasi oldiga yangi vazifalarni qo'ymoqda. O'zbekistonda sport sotsiologiyasi so'nggi yillarda jadal rivojlanmoqda. Mustaqillik yillaridan boshlab davlat sportni nafaqat jismoniy tarbiya, balki **ijtimoiy institut** sifatida rivojlantirishga katta e'tibor qaratmoqda. Bu jarayon sport sotsiologiyasining ilmiy asoslarini amaliyotga tatbiq qilish imkonini yaratdi.

O'zbekiston Respublikasi mustaqillikka erishgandan so'ng, sport sohasi ham tizimli rivojlanishni boshladi. Davlat tomonidan qabul qilingan normativ-huquqiy hujjatlar, sport tashkilotlari, maktab va oliy ta'lim muassasalaridagi jismoniy tarbiya dasturlari sportning ijtimoiy rolini oshirishga xizmat qildi. Shuningdek, sportni ommalashtirish va yoshlarni jismoniy faollikka jalb qilish bo'yicha dasturlar ishlab chiqildi.

O'zbekistonda sport sotsiologiyasi bilan bog'liq tadqiqotlar universitetlar va ilmiy markazlarda olib borilmoqda. Xususan:

- Berdaq nomidagi Qoraqalpog'iston davlat universiteti,
- O'zbekiston Milliy Universiteti,

• **O‘zbekiston Respublikasi Jismoniy tarbiya va sport vazirligi** tadqiqotlari orqali sport va ijtimoiy jarayonlar o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi.

Ushbu tadqiqotlar sportning yoshlar tarbiyasidagi, sog‘lomlashtirishdagi, jamiyatdagi ijtimoiy integratsiya va ijtimoiy birlikni shakllantirishdagi ahamiyatini o‘rganishga qaratilgan.

O‘zbekistonda sport sotsiologiyasining rivoji ommaviy va professional sportni tahlil qilishga ham bog‘liq. Ommaviy sport – aholining keng qatlamlarini jalb qiladigan faoliyat sifatida, sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qiluvchi vosita sifatida qaraladi. Professional sport esa nafaqat xalqaro miqyosda natijalar ko‘rsatish, balki ijtimoiy identifikatsiya va milliy iftixor hissini shakllantirishga xizmat qiladi.

Sport sotsiologiyasi O‘zbekistonda quyidagi ijtimoiy jarayonlarda ahamiyat kasb etmoqda:

- Yoshlar orasida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib qilish;
- Jamoaviylik, intizom, mas’uliyat va raqobatbardoshlik kabi ijtimoiy sifatlarni rivojlantirish;
- Gender tengligi va ijtimoiy integratsiya jarayonlarini mustahkamlash;
- Milliy va madaniy qadriyatlarni sport orqali targ‘ib qilish.

Xulosa

Sport sotsiologiyasi sport va jamiyat o‘rtasidagi murakkab munosabatlarni o‘rganish orqali ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qiladi. Sportning ijtimoiy ahamiyatini chuqur anglash sog‘lom va barkamol jamiyatni shakllantirishda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Coakley J. *Sports in Society*. New York, 2017.
2. Jarvie G. *Sport, Culture and Society*. London, 2018.
3. Ўзбекистон Республикасида жисмоний тарбия ва спортни ривожлантиришга оид меъёрий-ҳуқуқий ҳужжатлар.
4. “O‘zbekiston – 2030” strategiyasi doirasida sport va yoshlar siyosati bo‘yicha davlat dasturi.
5. Sport statistik ma’lumotlar bo‘yicha Jahon Olimpiya qo‘mitasi (IOC) hisobotlari.
6. Yoshlarning jismoniy tarbiya statistikasi va sog‘lom turmush tarziga oid ijtimoiy tadqiqotlar.
7. O‘zbekiston Milliy Olimpiya qo‘mitasi rasmiy hisobotlari.
8. Sport federatsiyalari va ularning ommaviy sportga ta’siri bo‘yicha ilmiy tadqiqotlar.
9. Sportning ijtimoiy integratsiya va gender tengligi aspektlari bo‘yicha jahon ilmiy maqolalari.
10. Sport federatsiyalari faoliyati va ijtimoiy sotsial tadqiqotlar bo‘yicha O‘zbekiston ilmiy jurnal maqolalari.
11. Sport sotsiologiyasining metodologik asoslari bo‘yicha ilmiy darsliklar.
12. Ijtimoiy jarayonlar va sport faoliyatiga oid akademik tadqiqotlar.
13. Sport va ijtimoiy muhitni o‘rganish bo‘yicha qiyosiy tahlillar (MDH mamlakatlari misolida).
14. O‘zbekiston Milliy Universiteti va boshqa ilmiy markazlar sport sotsiologiyasi bo‘yicha ilmiy maqolalari.